סבו ציון

דרישת המקדש בסיבובי שערים

מידע והסברים⬇

מקורות, טעמים ומנהגי סיבוב שערי הר הבית

תוכן העניינים

1. דרישת המקדש
2. סבו ציון
3. כי רצו עבדיך את אבניה
4. ראית מקום המקדש
5. קדמות המנהג
6. המנהג בימי הראשונים והאחרונים
7. ענין נוסף בהקפת המקדש

אגודת "סבו ציון" | sovuzion.com | קו סבו ציון: 0733-181-626

דרישת המקדש

סיבוב שערים עניינו הוא לדרוש את בית קדשנו חמדת לבבנו ע"י כך שאנו מראים את חפצנו ורצוננו במקום הזה דרך ההליכה סביבו, על דרך שביאר הרמב"ן את הפסוק בפרשת ראה (דברים יב ה) 'לשכנו תדרשו שתלכו לו מארץ מרחקים ותשאלו אנה דרך בית השם, ותאמרו איש אל רעהו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב (ישעיה ב ג), כלשון "ציון ישאלו דרך הנה פניהם" (ירמיה נ ה).

ואף אחר החורבן דרשו חז"ל (סוכה מא א) "כי אעלה ארכה לך וממכותיך ארפאך נאם ה' כי נדחה קראו לך ציון היא דורש אין לה" - מכלל דבעי דרישה.

סבו ציון

יסוד מושג הסיבוב ביחס לציון נאמר בתהילים (מח יג-יד):

> *סֹבּוּ צִיּוֹן וְהַקִּיפוּהָ סִפְרוּ מִגְדָּלֶיהָ: שִׁיתוּ לִבְּכֶם לְחֵילָהּ פַּסְּגוּ אַרְמְנוֹתֶיהָ לְמַעַן תְּסַפְּרוּ לְדוֹר אַחֲרוֹן:*

וכתב על כן רבינו בחיי (שמות לח ט): "ודע, כי הספור בענין המשכן וכליו, והחקירה בתכונת צורותיו ומובאיו ושעור ארכן ורחבן וקומתן, אף על פי שאין בהמ"ק קיים מצוה גדולה היא, עד שמים יגיע שכרה... והוא שהזכיר דוד על הענין הזה על הנסתר והנגלה 'סבו ציון והקיפוה ספרו מגדליה, שיתו לבכם לחילה פסגו ארמנותיה למען תספרו לדור אחרון', ובזכות הסבוב וההקף בנגלה ובנסתר ישיב שכינתו לתוכו, שנאמר: 'כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו על מות'".

ויש להביא סמך לביטוי אהבה דרך סיבוב מקום המקדש מדברי דוד המלך בתהילים (כו):

> *אֶרְחַץ בְּנִקָּיוֹן כַּפָּי וַאֲסֹבְבָה אֶת מִזְבַּחֲךָ ה': לַשְׁמִעַ בְּקוֹל תּוֹדָה וּלְסַפֵּר כָּל נִפְלְאוֹתֶיךָ:*
>
> *ה' אָהַבְתִּי מְעוֹן בֵּיתֶךָ וּמְקוֹם מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ:*

כי רצו עבדיך את אבניה

ועוד, בהתקרבות למקום המקדש עד כמה שאנו יכולים להתקרב, אנו מראים את רצוננו להיות קרובים אל ה' יתברך בביתו ובמקדשו, וכן אמרו בירושלמי (ברכות פ"ד ה"ד): "רבי חיננא בר פפא אמר בקירות בהמ"ק נשא עיניו, בתתם ספם את סיפי ומזוזתם אצל מזוזותי והקיר ביני וביניהם (יחזקאל מג ח), בני אדם גדולים היו ולא היו יכולין לעלות ולהתפלל בבית המקדש בכל שעה, והיו מתפללין בתוך בתיהם, והקב"ה מעלה עליהם כאילו מתפללין בבית המקדש".

אכן, ביטוי זה ניתן לעשות אף בכותל המערבי כאשר באים מתוך מגמה זו, אבל כאשר אנו באים למקום השער אנו מראים בכך את רצוננו להתקרב ואת תשוקתנו להיכנס, אלא שאין אנו יכולים כרגע.

ועל כך מתאים להביא את מה שכתב בספר הכוזרי (מאמר ה אות כז): "כמו שנאמר: אתה תקום תרחם ציון כי

עת לחננה כי בא מועד, כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו - רוצה לומר כי ירושלים אמנם תבנה כשיכספו בני ישראל לה תכלית הכוסף עד שיחוננו אבניה ועפרה".

ביטוי זה לכמיהה, ערגה וגעגועים דרך הליכה משער לשער מצאנו במדרש איכה רבתי, וכן אמרו שם שבשעת החורבן הקב"ה יחד עם האבות "היו צועקים ובוכים והולכים משער לשער כאדם שמתו מוטל לפניו".

ושורש לדבר נמצא בתרגום יונתן בן עוזיאל על הפסוק בירמיהו (כב כ):

> *עֲלִי הַלְּבָנוֹן וּצְעָקִי וּבַבָּשָׁן תְּנִי קוֹלֵךְ וְצַעֲקִי מֵעֲבָרִים כִּי נִשְׁבְּרוּ כָּל מְאַהֲבָיִךְ: סַקִי לְבֵית מַקְדְּשָׁא וּצְוָחִי, וּבְתַרְעֵי טוּר בֵּיתָא אָרִימִי קָלִיךְ וְצַוְחִי עַל מְגִיזָתָא אֲרֵי אִתְבָּרוּ כָּל רַחֲמָךְ.*

באופן כללי המושג של סיבוב כולל בתוכו שני עניינים:

א. הקפת הדבר ושימתו במרכז ועמידה סביבו, ודומה הדבר לחיבוק אוהב את אהובו. לעניינו גלוי ביטוי תשוקה וערגה ודרישה דרך סיבוב מקום המקדש, בא לבטא את מרכזיותו בחיינו ואת חביבותו בעינינו. כשם שבחג הסוכות היו מסובבים את המזבח ובימינו נוהגים לסובב את הס"ת, וכן בשמחת תורה ובהכנסת ס"ת - הס"ת במרכז והכל סובבים סביבו, וכן חתן ביום חתונתו הכל רוקדים סביבו וכדו', כך אנו שמים את המקדש שהוא בית חיינו במרכז ואנחנו סביבו.

ב. ביקוש וחיפוש הדבר מכל צד, וכפי שנאמר בשיר השירים (ג ב): אָקוּמָה נָּא וַאֲסוֹבְבָה בָעִיר בַּשְּׁוָקִים וּבָרְחֹבוֹת אֲבַקְשָׁה אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי בִּקַּשְׁתִּיו וְלֹא מְצָאתִיו, ועל דרך זה אומר הפסוק הנ"ל ספרו מגדליה, שיתו לבכם לחילה וכו'. אדם שאוהב מאד משהו וחפץ בו הרי הוא מביט עליו מכל כיוון ומקיף אותו מכל צד, כך אנו באים לראות את מקום שכינת עוזנו מכל צד ומכל זוית[1].

ראית מקום המקדש

ענין הראיה ביחס לבית המקדש הוא נושא מרכזי מאוד, והיחס הראשון שמוזכר בתורה על המקדש הוא "וירא את המקום מרחוק" (בראשית כב ד), וכבר משם אברהם אבינו אומר לנעריו "שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה עד כה" - שמכאן ואילך אינם ראויים להכנס (ראה פרד"א לא), ולאחר מכן אברהם אבינו קורא למקום "ה' יראה", "אשר יאמר היום בהר ה' יראה".

ומשה רבינו שנאסר לו להכנס לארץ, הותר לו רק אחרי תקט"ו תפילות לראות את "הארץ הטובה... וההר הטוב הזה והלבנון" - שהוא בית המקדש.

וכן בדוד המלך, בשעה שברח מפני אבשלום נאמר (שמואל ב טו לב): "ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם לאלוהים", ופירש רש"י שם שהיה רגיל להשתחוות שם כשהיה בא לירושלים - היה רואה משם את האהל שהארון בתוכו והיה משתחוה. ואף בשעה זו כל צפיית דוד היא (שם לה): "אם אמצא חן בעיני ה' והשיבני והראני אותו ואת נוהו".

ואף כמה מן ההלכות השייכות למקדש תלויות בראיה, כגון האיסור להקל ראשו כנגד שער המזרח, שאינו אלא ברואה (ברכות סא:) וכיו"ב.

וביאור הענין שראיה יוצרת חיבור, וכן מצינו לענין צירוף לזימון ומנין וכיו"ב שתלוי בראיה, והכתוב מפורש: "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם" - שראית העינים אחר ביקוש הלב הוא המחבר לדבר עבירה, ומידה טובה מרובה שהוא זה שיגרום חיבור לטובה.

קדמות המנהג

חשוב להדגיש שגלוי ביטוי אהבה אינם חוקים קבועים, וכל אחד יכול לבטא את אהבתו בדרכו (כמובן כשאינו עובר על דברי תורה), כשם שכל אב ואם מבטאים את אהבתם לילדיהם בדרכם הם. מכל מקום, דרך זה של ביטוי אהבה ותשוקה דרך סיבוב שערים אינה המצאה חדשה, וכבר נהוגה היתה מקדמת דנא, למעלה מאלף שנה, בזמן הגאונים שחיו בארץ ישראל.

בסידור ארצישראלי שנמצא בגניזה, הכולל 'הלכות ארץ ישראל', יש בתוכו סדר סיבוב שערי המקדש כחלק מן ההדרכה לעולה לרגל לירושלים:

> "אם תזכה ותעלה לירושלים, כשתביט מן הצופים, אם תהיה רכוב (על) חמור - תרד, ואם יהיה ברגלך מנעל - חלוץ א(ו)תו, וקרע בגדיך, ואמור זה: 'ערי קדשך היו חרבה, ציון מדבר היתה...'. ותכנס אבל וחפוי ראש. כשתכנס למדינה (=לעיר) הוסיף וקרע על המקדש ועל עם ה' ועל בית ישראל, והתפלל ואמור. וחוזר וסובב כל השערים וכל הפינות."

(ע' פליישר, לעניין תפילת עולי הרגלים)

וגם הגאונים אף חיברו פיוטים ונוסחאות תפילה למעמד סיבוב השערים, ונביא כאן קטעים מפיוט אחד לדוגמא (חובר לתפילת נעילה, פורסם ע"י מ' זולאי, א"י ופיוטיה עמ' 564):

> *אוֹחֲזֵי שְׁעָרֶיךָ צוּר אַל תְּבַיֵּשׁ, וְאַל יִכָּלְמוּ בְּבוֹאָם בְּשְׁעָרֶיךָ...*
>
> *עֲנֵנוּ בְּעֵת קָרְאֵנוּ בְּשַׁעֲרֵי אוּלָם, וְתָבוֹא בָּם כְּקֶדֶם אֱלֹהֵי עוֹלָם.*
>
> *פְּתַח שַׁעֲרֵי יֹפִי לְצָגֵי שְׁעָרֶיךָ, יוֹמָם וָלַיְלָה לֹא יִסָּגֵרוּ...*
>
> *רַחֲמֶיךָ תּוֹדִיעַ לְבָאֵי שְׁעָרֶיךָ, וְתַעֲבֹר עַל פֶּשַׁע וְתַצְלִיל בַּיָּם רֶשַׁע.*

כמו כן, באגרת שנשלחה לגולה מאת ראשי עדת הרבניים בירושלים לצורך בקשת תרומות עבור היישוב (סביב שנת ד"א תש"מ), מתארים הרבנים בשיר אבל מיוחד את צער החורבן, ואת הזכות והנחמה היחידה שיש להם - המעט שנותר להם לסבב שערי המקדש:

> *"ומדיעים לכם אנו הכתה העלובה / אשר כְּאַיִן נחשבה / נוכח מקדש יושבת / וחרופים קושבת / ... כי באו זרים על מקדשי בית י / ... גוי לא חסיד אשר נחלו בית מקדשינו ותפארתינו.*
>
> *על רוע מעללינו הרחקנו ממנו / ובאו בו פריצים וחללוהו. שוערין זרים סביבותיו קברים / שואגים בקרבו צוררים / ... ואין לנו נחמה כי אם בסובבנו על השערים / להשתחוות ולבקש רחמים וסליחה לשוב אל ירושלים ברחמים.*

לטהר מקדשו / ולנעריהו מעפרו / להשיב שכינתו לתוכו / להחיש משיח צדק עולמים לקבץ נפוצים מן בין העמים."

(אגרות א"י לאברהם יערי עמ' 51)

גם הגאון הארצישראלי שלמה בן יהודה (ד"א תשצ"ה לערך) מזכיר במכתב את הבאים אליה (לירושלים) מכל בית ישראל "לרצות אבניה ולחונן עפרותיה ולסובב שערי המקדש".

(אגרות א"י עמ' 67)[2]

בַּחורִים | בְּכָל יוֹם שׁוֹאֲלִים מָתַי יוֹם שׁוּבוֹ. זְקֵנִים | יְשִׁיבוּם חַפּוּ נָא כִּי בוֹא יָבוֹא.

שָׁבַת | רוֹן קָדְּשִׁינוּ וְתִפְאַרְתֵּינוּ וְהוֹד מְסִיבּוֹ. נָפְלָה | בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל סוּגַר כָּל בַּיִת מִבּוֹא.

עַל זֶה | יוֹלְלִים חוֹגְגֵי הַר וּמַקִּיפֵי סְבִיבוֹ. "עַל הַר צִיּוֹן שֶׁשָּׁמֵם שׁוּעָלִים הִילְכוּ בוֹ"

המנהג בימי הראשונים והאחרונים

גם בימי הראשונים עדיין היה מנהגם של יהודים רבים להגיע לשערי הר בית ה' לשפוך שיחם לפני ה' יתברך שישיב שכינתו לציון.

כך למשל כותב הכפתור ופרח (פ"ו):

"ועכשיו שאנו בחטאינו מבחוץ, נוכל להתקרב לעניין תפילה והשתחוויה על אותם הכתלים. וכן עמא דבר, באים עד אותם הכתלים ומתפללים לאל יתברך שמו לפני אלו השערים. וכבר ביקש שלמה המלך עליו השלום מהאל יתברך, שתקובל תפילת המקום ההוא".

באגרת רבי שמואל ברבי שמשון, אשר עלה לארץ עם ר"י מלוניל בעליית בעלי התוס', הוא מתאר:

"אני והכוהן הגדול מלוניש (הכוונה רבי יהונתן מלוניל). ונכנסנו בשער עד לפני מגדל דוד, ונבוא להשתטח עד לפני העזרה. וניפול על פנינו לפני שער שכנגדו מבחוץ מֵרוח לעין עיטם - הוא בית הטבילה לכהנים - ושמה שער שכנגדו בכותל המערבי."

(אגרות א"י עמ' 78)

גם רבי פתחיה מרגנשבורג (אחיו של ר"י הלבן מבעלי התוס') מתאר את ביקורו בירושלים:

"בירושלים יש שער וקורין לו שערי רחמים, והוא ממולא אבנים וסיד... ויש מסורת ביד היהודים שדרך אותה שער גלתה השכינה, ובו עתיד לשוב. והוא מכוון כנגד הר הזיתים, ... עין בעין יראו בשוב ה' ציון דרך אותו שער. ומתפללין שם."

(סיבוב רבי פתחיה עמ' 53)

מקור נוסף למנהג העתיק מצאנו בפיוטי רבי שמואל בן הושענה המכונה רבי שמואל השלישי (מגדולי ישיבת הגאונים בארץ ישראל לפני למעלה מאלף שנה). בשנת ה' רט"ז שולחים חכמי ירושלים אגרת התרמה אל יהודי הגולה (קבץ על יד ד) ובה הם מבטיחים: "ובכל שבת ושבת יזכיר החבר שם כל אחד ואחד המתנדב מכם... או כנגד שערי רחמים."

גם בדורות האחרונים מוצאים אנו מנהגם של אנשי ירושלים יחס של יראה געגועים ותפילה בשערי הר הבית וכפי שהעיד הגאון ר' בן ציון ידלר בספרו בטוב ירושלים:

> "וכל רוב מנין ובנין של היישוב היה ברחוב שנקרא 'רחוב חברון' והיינו מרחוב היהודים ולמטה, ע"י שערי בית המקדש - **שכל היראים שעברו ושבו ברחוב זה היו משתחווים נגד שערי בית המקדש**."

(בטוב ירושלים פ"ב ע' מ')

וכן אנו למדים ממכתביו של הצייר הגרמני גוסטב באוארנפיינד, שטייל בארץ ישראל בין השנים התרמ"ה - תרמ"ח:

> "בשובם מן הכותל המערבי זורקים היהודים מבטים מלאי ערגה מבעד לשערים אלה [של הר הבית]."

(כאן בארץ ששמיה כחולים עמ' 87)

באוארנפיינד אף הנציח את תפילת היהודים בציור מפורסם, הקיים עד היום בארמון מלך ירדן. עליו הוא כותב לאחותו:

> "זה עתה התחלתי תמונה: 'יהודים בשער הר הבית בירושלים'. הרעיון, בלי להחניף לעצמי, הוא טוב מאוד. לפני אותו שער של שוק הכותנה עומדת קבוצת יהודים הפושטים פחות או יותר את צואריהם אל עבר גן העדן שלהם, שמבהיק באור השמש, בשלל צבעים, כיפות ומלאכת שיש, אשר בעבר היה מקדשם הלאומי. שומר השער, כמעט אמרתי שומר בית המקדש, אוחז בידו חנית, ומונע מהם כעת את הכניסה. בפנים מטיילים ושרועים המוסלמים, לבושים בצבעים עליזים. ניגוד טוב, לא כן?"

(שם עמ' 42)

ענין נוסף בהקפת המקדש

לתוספת, כדאי לציין את מה שאמרו במסכת שמחות (ו יא): ואלו הן שמקיפין דרך שמאל - אבל, ומנודה, ומי שיש לו חולה, ומי שאבדה לו אבדה. מה לך מקיף לשמאל? שאני אבל - אומרים לו: השוכן בבית הזה ינחמך. ... ומעשה באשה אחת שחלתה בתה, ועלתה והקיפה, ולא זזה משם עד שבאו ואמרו לה: נתרפאתה. ומי שאבדה לו אבדה - אומרים לו: השוכן בבית הזה יתן בלב מי שמצאה ויחזירה לך מיד. ומעשה באלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גרון שאבד לו ספר תורה לקוח במאה מנה, ועלה והקיף ולא זז משם עד שבאו ואמרו לו: נמצא רבי, הספר תורה.

בספר עלינו לשבח הביא הגר"י זילברשטיין בשם הגר"ח קנייבסקי, שאף בזמננו שייך עניין זה.

הערות

1. בנותן טעם להביא את מנהגו של הצדיק רבי יוסף זונדל מסלאנט: "כאשר היה בא הצדיק ר' יוסף זונדל מסלנט לירושלים, או כשהיה נוסע לחברון להשתטח על קברי אבות, היה עובר ומונה את חצרות הבתים, גם של הגויים, ותמהו הרואים. ויאמר להם: ולמה תתמהו? והלא מקרא מלא הוא: 'סובו ציון והקיפוה ספרו מגדליה'" [מובא בספר 'הצדיק רי"ז מסלנט ורבותיו', אליעזר ריבלין, עמ' קלד].

2. המנהג היה רווח ביותר בימי הגאונים. הנה ליקוט מתוך ספרו של משה גיל, ארץ ישראל בתקופה המוסלמית הקדומה ח"ב, המכיל אגרות רבות של בני ארץ ישראל בימי הגאונים: "לסובב שערי המקדש ולהתפלל עליהם בקול רם" (עמ' 195), "וגם הרבנו להתחנן על שערי המקדש" (עמ' 202), "אולי ישמע ה' תפילותיך על בית מקדשו ועל שערי ביתו" (עמ' 298), "ומיהרתי לקחת על עצמי צום ותפילה נוכח שערי הר בית ה'" (עמ' 696), "גם בעת עמידתי על שערי בית המקדש" (עמ' 307).